

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 16 травня 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 16 травня 2025 року

Том 1

Одеса
2025

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)
Є 24

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 16.05.2025 р.)*

За загальною редакцією **С. В. Ківалова**

Є 24 **Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час** : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 1. – 772 с.
ISBN 978-617-8430-61-0

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час» містять результати наукових досліджень і практичних напрацювань вчених, фахівців і військовослужбовців, здійснені в умовах повномасштабної війни. У збірнику представлено як теоретичні, так і емпіричні дослідження у галузях філософії, загальної теорії держави і права, історії права, сучасних соціально-політичних процесів, соціології та психології.

Особливу увагу приділено аналізу загроз національній безпеці в конституційному, міжнародному та європейському правовому контекстах, а також питанням трудового, соціального, земельного, аграрного та екологічного права. Окремі розділи присвячено функціонуванню економіки та підприємництва в умовах євроінтеграції.

У збірнику також розглянуто проблематику цифрової трансформації, захисту інформації та кібербезпеки в умовах воєнного часу, методику викладання іноземних мов, перекладознавство, лінгвістику і журналістику. Висвітлено наукові здобутки в адміністративному, фінансовому, морському та митному праві, реформуванні судової системи, діяльності прокуратури, правоохоронних органів та адвокатури. Окремо проаналізовано питання кримінального права, кримінального процесу, кримінології, криміналістики, судової експертизи, медико-психологічного забезпечення правосуддя, а також аспекти цивільного, сімейного, господарського права, інтелектуальної власності та патентного судочинства. Розглянуто також актуальні питання діяльності бібліотек у закладах вищої освіти та фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, а також практикам у галузях права, економіки, соціології, політології, психології, філології, журналістики та кібербезпеки.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян**

ISBN 978-617-8430-61-0

© НУ «Одеська юридична академія, 2025
© Автори статей, 2025

Гончарова-Парфьонова Ольга Олегівна

ПРОВОКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В СПІВВІДНОШЕННІ
З ІНСТИТУТОМ СПІВУЧАСТІ.....513

Забавський Дмитро Олександрович

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ КОНТРАБАНДИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАВСТВІ.....516

Ігнатів Євген Євгенович

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОРГАНІЗАЦІЮ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ
ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН З МЕТОЮ УХИЛЕННЯ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.....519

Коновальчук Сергій Сергійович

ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ:
СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....522

Кулик Анастасія Валеріївна

СИСТЕМНІСТЬ ЯК ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....525

Мальцев Максим Вікторович

ВІДМЕЖУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 272 КК УКРАЇНИ, ВІД
СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....528

Перстинчик Дмитро Олегович

КАРАНІСТЬ КОНТРАБАНДИ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ: НОРМАТИВНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ.....530

Поліщук Яна Романівна

МОБІНГ ЯК РІЗНОВИД ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ
АСПЕКТ.....533

Рутковська Анастасія Русланівна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ.....536

Фартух Олександр Олександрович

ВОЄННІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ОРІЄНТИРІВ
УКРАЇНИ.....539

Цвеліх Павло Володимирович

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В СФЕРІ
НЕДОТОРКАНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ...543

СЕКЦІЯ 10. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Торбас Олександр Олександрович

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ЗАЯВЛЯТИ КЛОПОТАННЯ ПРО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО
ЗАХОДУ ПОТЕРПІЛИМ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО
ОБВИНУВАЧЕННЯ.....547

Аленін Юрій Павлович, Волошина Владлена Костянтинівна

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....550

Дрьомін Віктор Миколайович

ПОВОЄННА КРИМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНІ: ПОТРІБНА ЗМІНА ДОКТРИНИ.....552

Ракіпова Інна Василівна

ЩОДО ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....555

Волошина Владлена Костянтинівна, Нечипорук Володимир Олександрович

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА КРИМІНАЛЬНЕ
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....558

Гуртієва Людмила Миколаївна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ВІДКЛАДЕННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ НА СТАДІЇ
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....561

Дрьомін Віктор Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України*

ПОВОЄННА КРИМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНІ: ПОТРІБНА ЗМІНА ДОКТРИНИ

У кризових чи конфліктних ситуаціях зростає роль наук, спрямованих на пошук шляхів їх вирішення. Однією з таких наук є кримінологія. Мені неодноразово доводилося звертатися до проблеми соціальних функцій кримінології та її ролі у науковому забезпеченні протидії злочинності у суспільстві. Варто зазначити, що незважаючи на те, що відповідно до чинного КК України (ст. 12) точніше говорити не лише про злочинність, а й про всю систему кримінальних правопорушень (кримінальні проступки та злочини), вчені, як і раніше, найчастіше акцентують увагу на злочинах як особливо небезпечному різновиді соціальних конфліктів. У цій доповіді використовуються поняття “кримінальні правопорушення”, “злочини”, але як узагальнювальна категорія застосовуватиметься термін “злочинність”, що сприяє чіткішому розумінню суті обговорюваних проблем.

У вітчизняній кримінології предмет навчальної дисципліни “кримінологія” структурно формується таким чином, що спочатку дається характеристика статистичних даних про рівень кримінальних правопорушень у країні, аналіз криміногенних факторів (причин та умов), а також особистості злочинців. Цю частину кримінології за аналогією з наукою кримінального права іноді називають загальною частиною кримінології. В «особливу» частину включають заходи щодо запобігання («боротьби», «стримування») кримінальним правопорушенням та їх окремим видам відповідно до особливої частини кримінального кодексу. Такий підхід склався в українській кримінології ще з радянських часів та не змінюється у структурі більшості підручників десятиліттями. Таким чином, кримінологія пов'язана законодавчими путями криміналізації людської поведінки і фактично лише описує наявну кримінальну реальність, яка, в свою чергу, є наслідком у багатьох випадках зловживання правом. Кримінальна «стигматизація» людей відбувається не тільки за їхні явно суспільно небезпечні діяння (вбивства, розбійні напади, грабежі, насильство, розкрадання тощо), але й за дії, формально заборонені законодавчою владою у певний час і за певних соціальних обставин, які, як відомо, мають властивість змінюватися. Як наслідок, вітчизняна кримінологія в науково-дослідницькому аспекті лише «наздоганяє» вже наявну злочинність, реалізуючи «описову» функцію. У рамках державної політики у сфері протидії злочинності, як і раніше, домінує віра в ефективність кримінально-правової заборони та кримінального покарання. Масштабна законодавча криміналізація поведінки людей неминуче призводить до фактичної криміналізації суспільства, оскільки формує величезну «армію» потенційних

злочинців. Аксіомою є те, що чим більше кримінально-правових заборон – тим вищий рівень криміналізації суспільства.

Очевидно, що спостерігається дефіцит наукових ідей, спрямованих на посилення прогностичної функції кримінології. Ця проблема стає особливо актуальною в умовах воєнних конфліктів та післявоєнного стану суспільства. Україна, яка зараз бореться із воєнною агресією РФ, вже стикається з погіршенням криміногенної ситуації. В умовах воєнного стану та посилених заходів щодо охорони громадського порядку, убезпечення суспільства та громадян прояв негативних тенденцій у структурі кримінальних правопорушень не настільки помітний. Водночас дедалі частіше фіксуються факти зберігання, розкрадань, продажу вогнепальної зброї та вибухових речовин; домашнього насильства із застосуванням зброї; поява озброєних злочинних угруповань, розкрадання державних коштів, корупція у великих розмірах. Це тільки ті гучні діяння, на які, як правило, звертають увагу громадськість та ЗМІ. Проте проблема значно глибша. Історія війн та їх наслідків упродовж багатьох століть показує стійку тенденцію до погіршення кримінальної ситуації у воюючих країнах, тому я хотів би акцентувати увагу на завданнях та ролі кримінології в Україні у повоєнний час. На жаль, слід констатувати, що вітчизняна кримінологічна наука зараз переживає не найкращі часи. Незацікавленість держави у кримінологічних дослідженнях та прогнозах очевидна. Офіційна статистика злочинності доступна, але вона лише відображає події, що вже відбулися. Немає державних замовлень щодо прогнозування можливих кримінальних ризиків. Усуваються або значно скорочуються навчальні курси кримінології, ліквідуються кафедри кримінології у провідних університетах. У той час, як закордонна кримінологія за значної фінансової підтримки урядів та грантів розвивається на основі розуміння її ролі в суспільстві, у нашій країні поява актуальних наукових праць найчастіше стає результатом особистої ініціативи окремих учених, а не цілеспрямованої кримінологічної політики. Офіційна державна позиція у протидії злочинності, на жаль, не змінюється, і, як я вже говорив вище, спирається виключно на каральну практику.

Загальновідомо, що коли збройні конфлікти формально закінчуються, перехід до звичайного мирного життя не є швидким та прогнозованим. Про це свідчить досвід вивчення наслідків численних збройних конфліктів, які тривають роками чи десятиліттями і мають або внутрішньонаціональний характер (громадянські війни), або міжнародний. У будь-якому разі після припинення бойових дій та встановлення миру, як правило, загострюються соціальні суперечності та зростає рівень конфліктності. Національний план післявоєнного відновлення України має включати заходи кримінологічного характеру і передбачати значне посилення уваги до вивчення потенційних криміногенних факторів. Як приклад проблем кримінологічного характеру, які слід враховувати при плануванні превентивних заходів, можна назвати такі:

1. Інституційні зміни, що відбуваються у кожній воюючій країні. До них слід віднести зміну структури влади та законодавства у воєнний час у бік збільшен-

ня адміністративного регулювання всіх сфер суспільного життя та обмеження демократичних свобод. Після закінчення війни процес повернення до традиційних свобод займає тривалий час і зустрічає опір, перш за все, з боку органів влади. Це стосується і “надлишкової” криміналізації поведінки людей у воєнний час. Декриміналізація і, як наслідок, кримінальна “дестигматизація” є необхідною умовою нормалізації соціально-психологічної обстановки у суспільстві.

2. Воєнна економіка не зникає після війни, а навпаки, частіше влада прискорює та технологічно розвиває її з метою посилення оборонного потенціалу. Спостерігається дисбаланс між різними галузями економіки, що призводить до непропорційного розподілу фінансових ресурсів, суттєвої різниці в оплаті праці, статусі робітників, що загострює соціальні конфлікти.

Воєнно-промислова індустрія, яка є вагомою частиною глобальної економіки, зацікавлена у продажу своєї продукції і використовуючи корупційні зв'язки впливає на політичні та економічні процеси. Повоєнна злочинність формується на економічній основі за рахунок розвитку легальних та нелегальних виробництв та ринків збуту своєї продукції. Ще в 90-ті роки минулого століття мені доводилося аналізувати зв'язок збройних конфліктів на пострадянському просторі з формуванням кримінальної економіки та насильством, яке набувало характеру кримінального терору. Незаконний оборот зброї тісно переплітався з легальними економічними процесами багато років після завершення збройних конфліктів. Трансформація воєнної економіки у багатопрофільну соціально-орієнтовану економіку є необхідною умовою для вирішення соціальних, політичних та економічних повоєнних проблем, що є основою для декриміналізації суспільства.

3. Кримінологи відзначають, що після кожного військового конфлікту відбувається сплеск кримінального насильства, яке охоплює як міжособистісне, у тому числі домашнє, насильство, так і організовану злочинну діяльність. Ця вразливість посилюється доступністю неконтрольованої зброї, яка потрапляє в цивільний обіг. За роки відлучення від сім'ї та мирного життя багато учасників бойових дій втрачають минулі стосунки та звичне середовище спілкування. Але, незважаючи на те, що для багатьох життя може розпочинатися з нуля, зберігаються відносини між учасниками бойових дій, заснованих на тих стандартах поведінки, які сформувалися у них за роки війни. Відомо, що істотний вплив на поведінку індивіда чинять колективні цінності. Регулятором колективістської поведінки стануть так звані корпоративні «правила гри». З'явиться нова корпоративна культура, специфічна колективна мотивація. Не випадково в соціальній психології та соціології багато уваги приділено термінам «команда», «людина команди» та ін. Можна прогнозувати в такій ситуації появу колективних суб'єктів протиправної діяльності, коли колишні військові прагнуть перетворити навички, отримані ними на війні, у способи тиску на владу та суспільство. З метою запобігання можливих конфліктів потрібне широке застосування сучасних державних програм вивчення цієї ситуації, прогнозування її наслідків, психологічна та соціальна реабілітація колишніх військовослужбовців.

Тезовий формат тексту обмежує можливості аналізу інших факторів та проблем, що виникають після війни. Однак і наведені приклади свідчать про необхідність змін у підходах до організації кримінологічних досліджень з боку влади та наукових установ. У сучасних умовах, коли люди у своїй більшості повністю залежать від суспільства, головна увага має бути приділена державній багатогранній підтримці всіх осіб, які в тій чи іншій якості були залучені до воєнних дій. Для держави це завдання номер один, оскільки йдеться про сотні тисяч колишніх військових. Повоєнна кримінологія повинна також змінюватися у повній відповідності до змін, що відбулися у суспільному житті країни за роки війни. Центральним елементом кримінологічних досліджень повинна стати людина та умови її життя, а не каральні заходи.

Ключові слова: кримінологія, збройні конфлікти, повоєнна кримінологія, повоєнна злочинність, запобігання злочинності.

Keywords: criminology, armed conflicts, post-war criminology, post-war crime, crime prevention.

Ракіпова Інна Василівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

професор кафедри кримінального процесу,

доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність надання психосоціальної допомоги населенню останнім часом активно обговорюється та визнається затребуваною в Україні. 03.10.2023 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову про реалізацію пілотного проекту із запровадження комплексної психосоціальної послуги з формування життєстійкості [1], що є частиною Концепції розвитку охорони психічного здоров'я до 2030 року [2]. Наказом МОЗ № 2118 від 13.12.2023 р. «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» [3] затверджено, зокрема, Порядок надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі, щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення, а також перелік психосоціальних послуг з надання психосоціальної допомоги. Остання визначається як індивідуальне або у складі мультидисциплінарної команди діяльність надавачів психосоціальної допомоги, що передбачає надання психосоціальних послуг, спрямованих на збереження психічного здоров'я особи, недопущення загострення психологічних та психосоціальних проблем, розладів психічного здоров'я, перетворення їх у хронічні форми, відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах та підвищення її залученості до суспільного життя; запобігання та полегшення фізичних,